Kerk en condooms: een historische koerswijziging?

Katholiek Nieuwsblad, 22 november 2010
door dr. L.J.M. Hendriks, docent ethiek en moraaltheologie aan het grootseminarie Rolduc

KatholiekNieuwsblad

"Een historische koerswijziging", zo noemden enkele media de uitspraak van paus Benedictus XVI in een interview in boekvorm, dat op het moment van schrijven nog niet verschenen is. Het Vaticaan zou zijn verzet tegen het gebruik van condooms nu eindelijk staken. "Weliswaar betreft het niet een algehele vrijbrief om voortaan op een 'veilige' manier gemeenschap met elkaar te hebben, maar als eerste beginnetje mag het er zijn", zo kan men de reacties van verschillende humanitaire hulporganisaties en ook van de gewone man samenvatten. Het Vaticaan is om. Maar is er wel sprake van een koerswijziging? Of zou de samenvatting van de media toch iets al te kort door de bocht zijn?

De illusie wegnemen

Op zaterdag 20 november 2010 publiceerde de Osservatore Romano alvast enkele stukken uit een boek, dat op vele vlakken laat zien hoezeer het de paus te doen is om het maken van een vertaalslag van het geloof naar de huidige tijd. Tekenen des tijds is niet voor niets deel van de titel. Zoals vaker, trok ook nu een enkele uitspraak met betrekking tot seksualiteit bijzonder veel aandacht. In een voorbeeld beschrijft de paus hoe in een afzonderlijk geval het gebruik van een condoom gerechtvaardigd kan zijn. Om maar meteen de grote illusie weg te nemen moet gezegd zijn dat de paus er juist aan vasthoudt dat een condoom niet de oplossing is voor het aidsprobleem. Lezen we tekst precies na: "Er kunnen afzonderlijke gerechtvaardigde gevallen zijn, bijvoorbeeld wanneer een prostitué een condoom gebruikt, en dit kan een eerste stap zijn in de richting van een juist moreel besef, een eerste act van verantwoordelijkheid om opnieuw het bewustzijn te ontwikkelen van het feit dat niet alles geoorloofd is en dat men niet alles kan doen wat men wil. Toch is dit niet de geëigende manier om de hiv-infectie te overwinnen."

Kerk en condoom

Natuurlijk is wel duidelijk dat het hier niet gaat om het condoom als voorbehoedmiddel. Integendeel, in dezelfde citaten van de Osservatore Romano staat ook een alinea over Humanae vitae, het document over een juiste geboorteregeling, waar de paus nog steeds achter staat. Maar het voorbeeld van de paus betreft het feit dat condooms de kans op hiv-besmetting enigszins lijken te verminderen. 'Lijken te verminderen', omdat ze om allerlei redenen geen 100% bescherming bieden (bijvoorbeeld door fout gebruik of slechte kwaliteit). Zelfs het betrachten van een grote voorzichtigheid bij het gebruik van condooms zorgt er nog voor dat het gevoel tegen seksueel overdraagbare ziektes beschermd te zijn, een toename van (wisselende) seksuele contacten bewerkt die op lange termijn het terugdringen van bijvoorbeeld aids juist belemmert. Men voelt zich immers niet meer om praktische of gezondheidsredenen verplicht de monogame relatie te eerbiedigen. Dit is een van de belangrijke argumenten van de kerkelijke leer tegen het bevorderen van condoomgebruik. Het middel tegen de verspreiding van aids dat de Kerk voorstaat, is een "vermenselijking van de seksualiteit" zoals de paus het in de teksten van de Osservatore noemt. Alleen wanneer mensen zichzelf en de ander ten volle als persoon respecteren en de seksualiteit de intieme uitdrukking laten zijn van de totale zelfgave aan die ene andere persoon, aan wie men zich in het huwelijk verbonden heeft, dan zal het einde van aids in zicht komen.

Ideaal en praktijk

Dit ideaal dat de Kerk voorstaat, bepaalt de koers die zij vastberaden gaat, maar het ideaal is vanzelfsprekend nog niet bereikt. De publieke opinie en de humanitaire organisaties zijn bij lange na niet overtuigd van de genoemde redenering. De Kerk is zich – in deze tijd meer dan ooit tevoren – ervan bewust dat idealen in de

toekomst liggen. De realiteit van het hier en nu vraagt om een reële benadering en een juist inschatting van de situatie. In dat licht wijst de paus op het feit dat zelfs het gebruik van condooms teken kan zijn van een begin van de goede weg: wanneer bijvoorbeeld een prostitué dat doet uit verantwoordelijkheidsbesef. Hiermee praat de paus het gebruik ervan in het geheel niet goed, net zo min als dit voorbeeld van de paus prostitutie goedkeurt. Maar prostitutie is nu eenmaal een zonde die vóórkomt, en deze zonde kan op een zodanige manier begaan worden dat ze tenminste – al is het op een nog zo beperkte wijze – laat zien dat men rekening moet houden met het welzijn van de ander.

'Een eerste stap'

Het voorbeeld van de prostitué is allerminst willekeurig. Het gaat daarbij om een situatie waarbij de morele vrijheid vaak zeer beperkt is en het kwaad daarom de vorm aanneemt van een onvermijdelijk kwaad, dat men dan zoveel mogelijk probeert te beperken. Hier vaart de paus geen nieuwe koers, maar beschrijft hij een principe uit de klassieke moraaltheologie. Vanzelfsprekend is echter in de normale seksuele omgang van deze onvrijheid geen sprake. Verder spreekt de paus over "een eerste stap" op de weg van een groeiend moreel besef, daarmee verwijzend naar de 'wet van de gradualiteit' die ook allerminst een nieuwe uitvinding is. Het drukt gewoon uit dat een mens niet altijd onmiddellijk de weg van de volmaaktheid kan gaan, maar daar tijd voor nodig kan hebben. Hiervan is het genoemde condoom in het voorbeeld een teken, omdat het zou kunnen dat in de beleving van de prostitué, hij daarmee de andere mensen wil beschermen tegen het kwaad dat hij aanricht. Maar daar kan het niet bij blijven en zoals gezegd is het ook maar zeer ten dele een 'bescherming'.

Geen nieuwe koers

De paus kondigt dus geen koerswijziging aan, maar hij geeft blijk van een realistische kijk op de wereld en van een invoelende analyse van morele situaties. In dit interview laat de paus dus zien dat hij allerminst slechts mechanisch idealen kan opdreunen, maar dat hij bij het voorhouden en verkondigen van het evangelie ook oog heeft voor de moeilijkheden die dat met zich kan meebrengen. Dat dit de kerkelijke leer over een ware, gezonde seksualiteit onveranderd laat, zou voor zich moeten spreken. De Kerk heeft nu eenmaal uiteindelijk geen andere taak dan het verkondigen van Christus' blijde boodschap voor iedere mens en ze kan geen regels maken voor 'hoe je het beste – met de minste schade – kunt zondigen'. Dat zou namelijk tegelijkertijd het ideaal van een goed leven volstrekt belachelijk maken. Wat de Kerk wèl doet is met de barmhartigheid van Christus mensen nabij zijn op hun weg naar een beter leven. Het lijkt erop dat de paus slechts dit heeft willen zeggen met zijn voorbeeld van het condoomgebruik in afzonderlijke gevallen.

Realistische benadering van de Kerk

Wanneer men de media bekijkt en beluistert, lijkt er weinig plaats voor zo'n genuanceerde visie op het menselijk leven en de menselijke seksualiteit. De Kerk wordt ervan beschuldigd te denken in zwart-wit en in extremen, maar juist wanneer blijkt dat ze begripvol is en zich rekenschap geeft van het moeilijk te vermijden kwaad in de wereld, dan stoot dit op onbegrip. Dat men vaak weinig begrip en invoelingsvermogen heeft voor het Evangelie en de verkondiging ervan, blijkt ook uit het feit zelf dat men aan de paus hier een verandering van de kerkelijke leer toeschrijft. Vanzelfsprekend kan men in verschillende tijden andere accenten leggen en andere benaderingen onderstrepen. Het is dus ook niet uitgesloten dat de paus in het betreffende boek een andere accent wil zetten, alhoewel men dat uit de korte citaten uit de Osservatore zeker nog niet kan afleiden. Wat wèl uitgesloten is, is dat de paus 'besloten' heeft dat vanaf nu het gebruik van condooms om verspreiding van aids te voorkomen een adequaat middel is. Ten eerste zegt hij expliciet dat dit niet het geval is, en ten tweede is het evangelie en de kerkelijke leer geen kwestie van arbitraire beslissingen van de paus. In plaats van een koerswijziging is er dus eerder sprake van een realistische benadering van de zondige mens zoals biechtvaders dat al gewoon waren te doen. Men kan echter nooit de onvolkomenheden uit de pastorale praktijk tot norm verheffen: de paus doet dit ook niet, maar het wordt onterecht wel door de media zo voorgesteld.

Toegegeven, de paus had zeker ook minder opvallende praktijkvoorbeelden kunnen noemen, maar het is zeer waarschijnlijk dat zij die een aanpassing verwachten van de zeer uitgebalanceerde seksuele ethiek en de huwelijksmoraal in dit voorbeeld geen eerste stap kunnen lezen.

Overgenomen met toestemming van Katholiek Nieuwsblad.